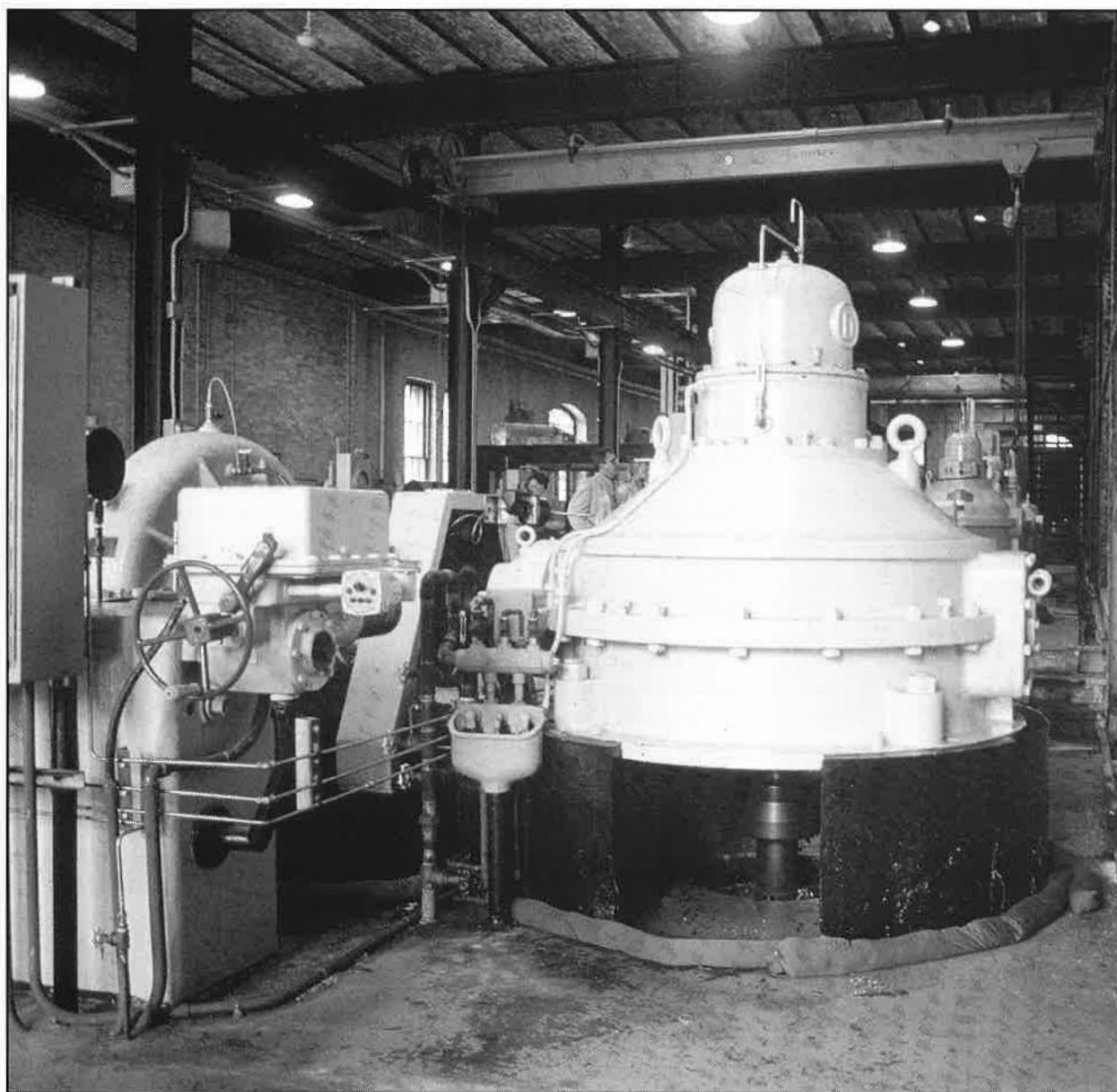
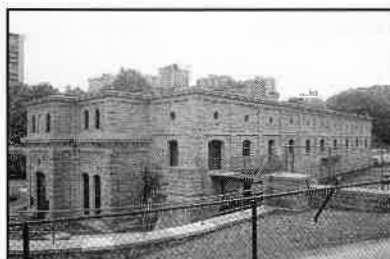

BACK FROM CANADA OF: WELKE TOEKOMST VOOR HET INDUSTRIEEL ERFGOED IN DE WERELD?

Het pompstation Fleet Street te Ottawa-Carleton, ontworpen door ingenieur Thomas Coltrin Keefer, in gebruik genomen in 1874 voor de eerste waterbevoorrading van de stad Ottawa.

Zicht op een pomp (1910) van het Fleet Pumping Station, gebouwd boven de snelstromende Chaudière, waarvan het water opgevangen wordt vlak voor de monding in de Ottawa-rivier.

(foto's auteur)

VERSLAG NEGENDE INTERNATIONAAL CONGRES VOOR HET BEHOUD VAN HET INDUSTRIEEL ERFGOED (IXTH ICCIH).

MONTREAL & OTTAWA, 29 MEI- 2 JUNI 1994.

DOOR PATRICK VIAENE, SECRETARIS TICCIH-BELGIUM

ZONDAG 29 MEI

Vandaag begint in Montréal het negende editie van de *International Conference on the Conservation of Industrial Heritage*. Het wordt georganiseerd door TICCIH en de CSIH/SCHI, de (tweetalige) Canadese Vereniging voor Industrieel Patrimonium. De laatste voorbereidende besprekingen hebben plaats in de vergaderzalen van het Holiday Crown Plaza-Hotel.

Tijdens de algemene vergadering van TICCIH valt de grote belangstelling van de deelnemers op voor de presentatie van de *Landmarks*, die aan via ICOMOS aan UNESCO zullen voorgesteld worden om op de 'World Heritage List' of 'Wereldlijst van het cultureel erfgoed van de mensheid' geplaatst te worden. Hoewel de selectie nog aan de goedkeuring van de diverse regeringen moet voorgelegd worden, beraadde TICCIH zich reeds in eigen rangen over een mogelijke keuze van monumenten. Voor België werden in eerste instantie gedacht aan de site van de steenbakkerijen te Noeveren (Boom), de hydraulische scheepslijften van het *Canal du Centre* in Henegouwen en de site van het Zeevaarstation Turn en Taxis te Brussel.

Tijdens de besloten vergaderingen van de TICCIH-Raad van Beheer maken, net zoals wij, sommige aanwezigen gebruik van de Open Museumdag te Montréal om een aantal musea te bezoeken. Met de museumdagbussen toeren we de tweetalige stad rond en verkennen het gloednieuwe ge-

bouw van het *Centre Canadien d'Architecture* (organisator van de opmerkelijke tentoonstelling 'Manufactures de la Nouvelle-Angleterre / Mills and Factories of New England'), en het stads-historisch *Centre d'Histoire de Montréal*, ondergebracht in de oude brandweerkazerne. Dit laatste is geen klassiek museum maar een typisch voorbeeld van een *Centre d'interprétation* een op visuele, auditieve en interactieve ervaringen gericht bezoekerscentrum. Boeiend is ook de *Lieu Historique National du Commerce-de-la-Fourrure-à-Lachine*, gehuisvest in een achttiende eeuws pakhuisje langs het Lachine-kanaal (1), waar de ontwikkeling van de bonthandel op didactische wijze voorgesteld wordt. De kwaliteit van de presentatie in elk museum is overigens van een uitstekende kwaliteit. De museumdag valt samen met de openstelling van het archeologisch museum, alwaar 's avonds de openingstoespraak en -receptie van het IXth ICCIH gehouden wordt. Dit museum met zijn gewaagde postmoderne look vormt een baken in de oude havenwijk van Montréal die recentelijk een nieuw uitzicht kreeg, waarbij de relatie van de oude binnenstad met het havenfront langs de Saint-Laurens-rivier hersteld werd.

MAANDAG 30 MEI

In een auditorium van het hotel heeft een reeks inleidende lezingen plaats over de herwaardering van het industrieel erfgoed in Canada (2) en elders in de wereld. Jean Belisle en Lyne Bernier-Morel bijten de spits af met uit-

eenzettingen over de industrialisering van Montréal en over de herwaardering van de oude industriezone om en langs het Lachine-kanaal, gerealiseerd door *public and private partnership*-operaties. Parallel aan de Britse *National Trust* blijkt in Canada de *National Park Service* erg actief te zijn inzake het behoud van het industrieel erfgoed. Jacques Le cours benadrukt met als voorbeeld *Hydro-Quebec* (3) de rol van de privé-sector op het gebied van de conservatie. Alle centrales van de provincie Quebec, gebouwd voor 1935, leveren samen minder elektriciteit dan één recente waterkrachtcentrale. Het onderhoud van de oudste hydro-elektrische centrales en het beheer van bedrijfsarchieven gebeurt niet vanuit economisch maar vanuit cultureel perspectief. De oude centrales worden symbolen, het visitekaartje van het bedrijf, dat een bijdrage wil leveren tot *le sentiment d'appartenance*, het versterken van de streekeigen identiteit.

Hierna maakt TICCIH-voorzitter Louis Bergeron een opmerkelijke synthese van de situatie waarin zich de industriële archeologie bevindt: de vijandigheid tegenover het behoud van industriële monumenten is grotendeels overwonnen maar duikt nog regelmatig op, vooral bij minder populaire industriële installaties. Voorbeeld daarvan de recente sloop door *Gaz de France* van de befaamde gasfabriek te Saint-Denis nabij Parijs, waarvan het verder in standhouden volgens de eigenaar een passeïstisch beeld van het bedrijf zou opleveren. Daartegenover staan grootschalige, ge-

slaagde reconversies, zoals de Lingotto-autofabriek te Turijn na de verhuis van FIAT naar Mirafiori. De fabriek wordt heden omgevormd tot handels- en bedrijvencentrum, hotel, concertzaal en congrescentrum, een activiteiten-centrum waar circa tienduizend arbeidsplaatsen gerealiseerd zullen worden. De spreker betreft evenwel dat de bewogen sociale geschiedenis van het oude bedrijf (dat een model was en een sleutelrol had in het syndicaal leven van geheel industrieel Italië) evenwel geen plaats krijgt bij de renovatie, ondanks het aandringen hierop door plaatselijke verenigingen. Dit gegeven vormt geen uitzondering: ook op talrijke andere plaatsen ontwaarden dure renovaties tot -we citeren letterlijk de spreker- *une promotion d'une culture élitiste*. Niet het behoud en hergebruik van ons industrieel erfgoed (over de noodzaak ervan is men het eens) maar de bekommernis om de *kwaliteit* van de renovaties moet heden vooropstaan.

Een ander opmerkelijke lezing wordt gebracht door Laurence Gross, die, met de reconversie van een hele textielstad Lowell (Verenigde Staten) als voorbeeld, de uitdaging van de desindustrialisering voor de monumentenzorgers op uiterst gevatte wijze voorstelt: het is onze plicht de artifacten van het industrieel tijdvak te bewaren als eerbetoon aan de vroegere generaties van werknemers, als een objectieve evaluatie van de impact van het industrieel tijdperk op onze samenleving. Dit dient dringend te geschieden, liefst in overleg met de betrokkenen van alle rangen en standen. Overigens verdwijnt de industrie niet, ze verhuist alleen naar andere continenten.

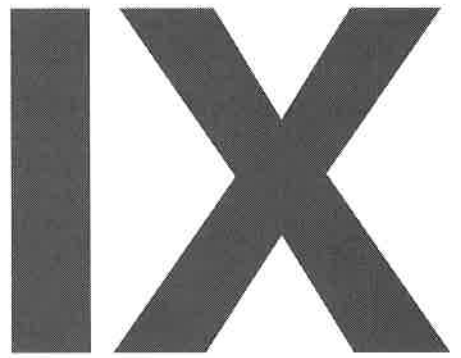
Tijdens de namiddag splitsen de congresdeelnemers zich op in vijf groepen voor het afleggen van bezoeken aan het industrieel erfgoed van Montréal (4). Wij opteren voor een busroute en wandeling door een aantal arbeiderswijken ten oosten van het stads-

centrum. Een bezoek aan een wijkcentrum, waarin de *Corporation de développement économique et communautaire Centre-Sud/Plateau Mont-Royal* gehuisvest is, wordt de sociale en industriële geschiedenis van het gebied geschetst. De gelijkenissen met de problematiek in de kansarme buurten in de 19e eeuwse industriële gordels van de Europese steden is opvallend. Vanaf het derde kwart van vorige eeuw was de textielindustrie in Montréal-oost het zwaartepunt van de industriële en demografische ontwikkeling (opvallende aanwezigheid van Ierse immigranten). De meeste textiel fabrieken die hier tot circa 1960 in bedrijf waren, werden gesloopt. De weinige industrieën die reesteren (o.m. confectieateliers, de brouwerij Molson, de tabakfabriek R.J.R. Macdonald) zijn belang voor de identiteit van de wijk waar nieuwe investeerders totnogtoe wegblijven, ondanks de inspanningen van PROCIM (*Programme de coopération industrielle de Montréal*), een stedelijke ombudsdienst die leegstaande bedrijfsruimten inventariseert en financiële tussenkomsten biedt aan eigenaars/huurders die oude bedrijfsruimten renoveren.

Het voorziene bezoek aan het *Ecomusée de la Maison du Fier Monde*, dat uitgebouwd wordt in de voormalige *Ecole St-Eusèbe*, vindt om onbekende reden geen plaats. Kwalitatief valt achteraf beschouwd de excursie nogal tegen.

DINSDAG 31 MEI

Ook vandaag worden, na de transfer per bus naar Ottawa, excursies aangeboden. De keuze is niet gemakkelijk. Met kan opteren voor bezoek aan de *Upper Canada Village* te Morrisburg, een reconstructie van een negentiende eeuwse, pre-industriële Britse nederzetting, bestaande uit een honderdtal gebouwen, volgens ooggetuigen een soort Bokrijk. Een andere mogelijkheid is een verkenning van de noordelijke oever van de Outaouais-

stroom met onder meer de Carillon-hydro-centrale uit 1964 (met dagproductie van 654.000 kW !), het chemie-bedrijf Albright & Wilson, de oude watertoren te Buckingham (1892) en de papierfabriek MacLaren (1930) te Masson, voor de drijfkracht verbonden aan een integraal behouden hydro-centrale.

Wij opteren voor een bezoek aan de *Chutes Chaudière*, een reeks eilanden in de Outaouais nabij Ottawa, geflankeerd tussen indrukwekkende watervallen, stuwdammen en bruggen. Vanaf 1800 wordt er het water gebruikt als drijfkracht voor graanmaalderijen, bloemmolens, houtzagerijen, papier- en kartonmolens, een molen voor de productie van acethyleengas (gebruikt voor verlichting en lastechnieken)... Diverse archeologische relicten getuigen vandaag nog van deze eerste industriële vestigingen die aan de basis liggen van de huidige papierfabrieken Scott en E.B. Eddy. Op de eilanden bevinden zich, u raadt het wellicht, meerdere hydro-centrales, waarvan de oudste installaties meer dan een eeuw oud zijn. In de kantine van de papierfabriek E.B. Eddy worden tijdens de lunch toelichtingen verstrekt omtrent de complexe samenhang van de eilanden aan de hand van een grote historische luchtfoto die aan de wand prijkt tussen de portretten van de voormalige directeurs. Het industrieel landschap van de Chaudière-eilanden, dat nota bene de grens vormt tussen het stadsgebied Ottawa (een deel van het Engelssprekend Ontario) en de stad Hull (in de Franstalige provincie Québec) is beschermd als cultuurlandschap.

ICCIH

De angelsaksische bedrijfs-architectuur was inspirerend voor tal van Canadese ondernemingen, onder meer voor de tabakfabriek R.J.R. Macdonald, gelegen in de oostelijke voorstad Centre-Sud te Montréal.

(foto auteur)

Typische arbeiderswoningen te Montréal. Bemerkt gaanderij op de verdieping, bereikbaar via buitentrappen. Deze woningen dateren van omstreeks 1890.

(foto auteur)

In een der conferentiezalen van het hotel waar de congresdeelnemers logeren heeft's avonds een informatieve sessie *Show and Tell* plaats, georganiseerd door de University of Ottawa. Een tiental sprekers stellen er hun onderzoek voor.

Bijzonder relevant is de bijdrage van Paul Collins en Michael Stratton over de architecturale ontwikkeling en typologie van de Britse automobielfabrieken. Beide auteurs leverden onlangs een standaardwerk terzake (5) waarin ze door fotografische vergelijkingen onder meer achterhaalden hoe het productieproces en de arbeidsorganisatie binnen de fabrieken evolueerde en de ruimtelijke verhoudingen van de werkplaatsen steeds meer gedictieerd werd door de toenemende automatisering van de autofabriekage.

Ook Anders Larson, conservator van het Zweeds Textielmuseum te Borås, heeft het eveneens over de typologische evolutie van fabrieksgebouwen, in het bijzonder inventarisering van oude textiel fabrieken volgens productieactiviteit en zelfs volgens architect.

Dit laatste levert verbazende resultaten : sommige architecten blijken een sterke persoonlijke 'stempel' te hebben geplaatst op al hun realisaties -die meteen herkenbaar zijn-, andere architecten/ingenieurs blijken zich anderzijds in de loop van hun carrière sterk aangepast te hebben aan opdrachtgevers, fysische gegevens van de bouwplaats en -omgeving.

Daarna houdt Gyorgyi Nemeth uit Hongarije een opgemerkte lezing

over de groeipijnen van de industriële archeologie in haar land. Voor 1990 werd industriële geschiedenis er benaderd van een propagandistisch oogpunt, heden is een meer wetenschappelijke aanpak mogelijk maar hiervoor ontbreken in de praktijk de financiële middelen. Het bijzonder rijk industrieel erfgoed in het noordoosten van Hongarije bijvoorbeeld verdwijnt aan een razend snel tempo door de economische herstructurering, terwijl de bedrijfs-musea en collecties van voor de val van het ijzeren gordijn verkocht worden aan buitenlandse verzamelaars.

Ook Hildebrand De Boer en Eric Nijhof van het Projectbureau Industrieel Erfgoed (PIE) hebben het over strategieën voor behoud van het industrieel erfgoed. In Nederland blijken tientallen plaatselijke verenigingen in te weer te zijn voor het behoud van het industrieel patrimonium, gaande van stoomgemalen tot tuindorpen. Het meest succesrijk zijn acties voor behoud wanneer men ook nauwe contacten onderhoudt met politieke instanties en bewindvoerders, die overtuigd dienen te worden van het nut van reddingsoperaties, wat onvermijdelijk tijd vergt. Hierin kan PIE hulp verlenen als bemiddelaar.

Na de presentatie door Adriana Buhaj van haar filmproductie over reconversiemogelijkheden van oude bedrijfsruimten is de Pool Stanislaw Januszewski aan de beurt. Hij geeft een synthese van het industrieel museum van de toekomst.

Tegenover het traditioneel museum (een besloten gebouw, een verzameling, vrijblijvend bezocht door bezoekers) plaatst hij het nieuw museum (opererend in een territorium, een patrimonium valoriserend, ten dienste van een gemeenschap).

Het is reeds middernacht, als de avond afgerond wordt met de video-voorstelling door Delfin Muise van *'Making Steel'*, een aangrijpend document over de sociale

geschiedenis van de staalarbeiders in Cape Breton Island (6).

WOENSDAG 1 JUNI

Het thema van de tiende editie 'Van Industrie tot Industrieel Erfgoed' is erg actueel. De desindustrialisering in de Westelijk halfrond stelt niet alleen de economie maar ook de industriële archeologie voor grote uitdagingen! De desindustrialisering is ook aan de orde tijdens de vier inleidende referaten, voorgesteld in het 'Nationaal Museum voor Wetenschap en Technologie'. Terloops: dit schitterend experimenteel museum is ondergebracht in een voormalige koekjes- en beschuitfabriek op een industrieterrein ten zuidoosten van Ottawa, waar heel wat omzeggens recente bedrijfsgebouwen reeds omgevormd werden voor andere bestemmingen.

Michael Mende legt uit hoe snel de traditionele industriële sectoren aan belang verliezen in Duitsland. Van de 620.000 werknemers in 1950, bedrijvig in de textielbranche, werkt heden nog slechts één derde. Anderzijds doet zich de omgekeerde evolutie voor in Azië. 'Ondertussen wordt bij ons zware fabrieksarbeid iets mytisch', stelt Mende, verwijzend naar RTL-reklamespots, die een 'heldhaftige' mijnwerker in beeld brengt, zwart van het kolenstof, en die de sociaaldemocraten aanprijst voor de Europese verkiezingen. In een andere spot presenteert een zwetende staalarbeider na zijn shift een nieuwe douche-gel. Even daarna zien we een groep afgepijgerde dokwerkers, na het lossen van motoren uit een Egyptisch vrachtschip, genieten van een kop soep uit een blik. In de V.S. wordt op grootschalige manier munt geslagen uit het oude industrieel imago, zoals in het pretpark *'Enterprise'*, nabij Washington, waaraan heden de laatste hand gelegd wordt. Glitter-advertenties spiegelen een avontuurlijke tocht voor op een kanaal, voorzien van sluizen, langs een decor van rokende werkhuizen en

met als climax het bezoek aan een hoogoven! Mende onderstreept dat, ondanks de geleverde inspanningen en de inburgering van het begrip industrieel erfgoed, nog steeds talrijke interessante overblijfselen van de eerste industriële revolutie verdwijnen, terwijl er nog bergen werk wacht in verband met de studie en de conservatie van het industrieel erfgoed van het einde van de negentiende en de twintigste eeuw. De reconversie en het vinden van nieuwe bestemmingen voor dit grootschalig patrimonium (onder meer uit de mijnbouw, de metallurgie, de energiesector, de autofabricatie) is een erg ambitieuze taak, die niet waargemaakt worden zonder wetenschappelijk fundament.

Hierop haakt de voordracht van Peter Wakelin in met de vraag: is na een kwarteeuw industriële archeologie een rijpe academische discipline geworden?

Eigenlijk niet, er moet nog veel gebeuren. De spreker stelt daarom de volgende tien aanbevelingen voor, die we hierna met zijn toestemming letterlijk (vertaald) citeren:

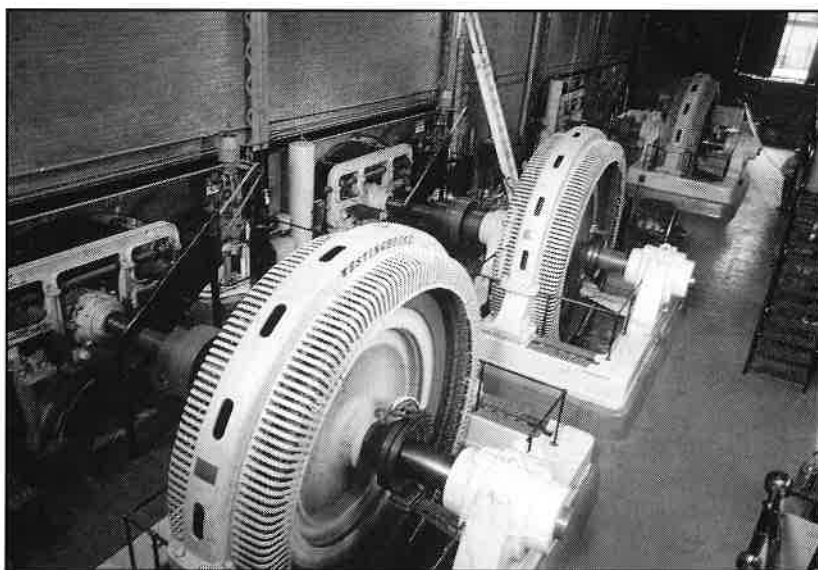
- # TICCIH
1. Meer interdisciplinair team-work
  2. Wetenschappelijk fundament nastreven in publikaties
  3. Er is nood aan betere en goed bruikbare handboeken
  4. Methodologisch schrijven, betere integratie van methode in het onderzoek
  5. Streven naar meer praktijk-oefening, vooral op interdisciplinair vlak
  6. Regelmatig syntheses, resultaten van ervaringen naar voor brengen
  7. Meer ingaan op typologische evoluties, aandacht besteden aan typologie
  8. Prioriteit geven om in het industrieel archeologisch onderzoek lacunes in te vullen
  9. Dringend verder het inventarisatiewerk verderzetten
  10. Bibliografische research niet verwaarlozen

Het programma vervolgt met vier sessies lezingen, handelend over de thema's 'Mijnbouw', 'Transport', 'Havens en haveninstallaties' en 'Heden en toekomst van het industrieel patrimonium in Rusland'. Tijdens deze laatste sessie zijn de meeste voordrachtgevers geen onbekenden, daar bepaalde van hen vorig jaar het zgn. 'Tussentijds Congres van TICCIH' organiseerden in de Oeral. De Russische sprekers benadrukten de moeilijke omstandigheden, het onzekere klimaat en de precaire middelen waarmee zij geconfronteerd worden bij de studie en de herwaardering van het industrieel erfgoed. (7)

In het kleine overvolle zaaltje, waar de sessie 'Mijnbouw' doorgaat, presenteert Wolfgang Ebert door middel van exclusieve diascopieën grootschalige relictten van beschermde hoogovens. Hij beschouwt de verschillende manieren om ze te valoriseren: door in standhouding zonder meer (in het Poolse Starachowice), door in standhouding gekoppeld aan een museum (Sloss-furnaces te Birmingham-Alabama, Verenigde

Staten), door bescheiden (Neunkirchen/Saale en Duisburg-Meiderich / Duitsland) of intensieve renovatiewerken (gepland voor het unieke geheel van oude hoogovens te Völklingen nabij Saarbrücken). Ebert houdt er een nogal onorthodoxe principes op na. Het komt er op aan grootschalige installaties van de tweede industriële revolutie als zodanig te bewaren. Hun symboolwaarde en aanwezigheid in het (herstellende) landschap is van belang, ook al er geen geld voorhanden voor restauratie. Daarbij kan men zich afvragen in hoeverre hoogovens überhaupt gerestaureerd kunnen worden.

Na een lunch in de locomotievenhal van het Nationaal Museum voor Wetenschap en Techniek kunnen de congresdeelnemers kiezen uit niet minder dan vier sessies: 'Materiële cultuur', 'Industrieel Patrimonium in Latijns-Amerika', 'Voedingsnijverheid', 'Inventarisatiemethodiek'. Wij volgen de voordrachten van de Latijns-Amerikanen. Verheugend is het dat zij goed vertegenwoordigd zijn op dit congres.

Ottawa, Chaudière-eilanden. Turbines en alternator van de Ottawa Hydro Generating station Nr. 4.

(foto auteur)

Ook in de verschillende Zuid-Amerikaanse landen is de des-industrialisering aan de gang. Dit blijkt onder meer uit de voordracht van Leticia Gamboa en Rosalinda ESTRADA (vorsers aan de Universidad de Puebla) over de te loorgang van de textiel te Puebla in Mexico (8). Jorge Gazaneo brengt hierna een opmerkelijke synthese over de afbouw van de oud havenfront van Buenos Aires (Argentinië) en licht toe hoe historici en stedenbouwkundigen samen een compromis vonden bij de herprofilering van de haven en haar patrimonium. Gazaneo ont-popt zich als een geestdriftig verteller. Door de Latijns-Amerikanen wordt hij beschouwd als dé autoriteit inzake industrieel erfgoed. Reeds in 1966 verscheen zijn baanbrekend en origineel boek 'Arquitectura de la revolucion industrial' (9). Het vluchtig door-nemen van dit boek volstaat om eens te meer te beseffen dat de verdiensten van de niet-Europese landen inzake industriële archeologie sterk worden onderschat.

Het slotzitting van het congres wordt voorgezeten door Sir Neil Cossons, directeur van het Science Museum te Londen, waarna een afscheidsmaal wordt aangeboden in het Congresgebouw van Ottawa. Morgen reist een deel van de aanwezigen naar Toronto om er de 23ste (!) Jaarlijkse Conferentie van de Canadese Vereniging voor Industriële Archeologie bij te wonen.

VRIJDAG 3 JUNI

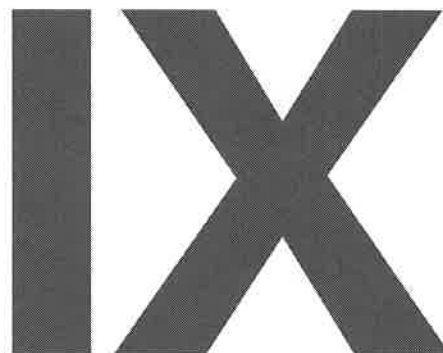
De terugreis. Terugdenkend aan Canada, was het academisch niveau van het IXth ICCIH meer dan behoorlijk. Maar dit betel niet dan we echter, eenentwintig jaar nadat de eerste internationale conferentie voor het behoud van het industrieel erfgoed plaats vond in Ironbridge, met een aantal problemen blijven zitten : de kloof tussen de academische wereld met ivoren-toren-mentaliteit

en de zeer talrijke plaatselijke vrijwilligers-verenigingen werd in al die jaren niet kleiner. Opvallend maar niet verwonderlijk is telkens weer de oververtegenwoordiging van Europa op internationale congressen over industriële archeologie - zelfs op die van overzee-. Door geringe uitwisseling met en onderzoek in landen van de Derde Wereld gaat onze kennis over talrijke niet-Europese landen er slechts met mondjesmaat op vooruit.

In 1997 wordt het Tiende ICCIH gehouden in Griekenland, één van de landen waar de industriële archeologie erg in trek is. Het onderwerp zal verband houden met het doorleven van oude technieken, handwerk en ambachtelijk patrimonium en de integratie ervan in de een hedendaags maatschappelijke context.

NOTEN

1. Interessante publicaties in verband hiermee zijn : Anne-Marie SICOTTE, René THE-RIAULT, *De la vapeur au vélo. Le guide du Canal de Lachine*. Montréal, (Association les Mil Lieues) 1986. *Regards sur un paysage industriel. Le Canal de Lachine*. Montréal, (Centre Canadien d'Architecture) 1992.
- 2 Voor informatie verwijzen we naar de volgende tijdschriften: *l'Archiviste* (uitgegeven door Archives nationales du Canada / National Archives du Canada), *Heritage Canada* (uitgave van de Heritage Canada Foundation),

Machines (Newsletter of The Canadian Society for Industrial Heritage), *Bulletin Aqpi* (Association québécoise pour le patrimoine industriel).

3. Meer informatie in verband met de bouw van hydro-centrales, stuw-dammen, bruggen e.d; in : Noram R. BAIL, *L'ingénierie au Canada de 1887 à 1987*. Ottawa, (*Musées nationaux du Canada*) 1987.

4. Een overzichtelijk standaardwerk over de geschiedenis, ruimtelijke ontwikkeling en sociale achtergronden van Montréal is de *Atlas historique de Montréal* door Jean-Claude ROBERT, Montréal, (*Editions Art Global*) 1994.

5. Paul COLLINS, Michael STRATTON, *British Car Factories from 1896. A complete historical, geographical, architectural & technological survey*. Godmanstone, (*Veloce Publishing PLC*) 1993.

6. Elizabeth BEATON, *Making Steel*, videofilm geproduceerd door de *University College of Cape Breton*; distributie : *National Film Board of Canada*.

7. We verwijzen naar het Oeral-nummer (nr. 45) van dit tijdschrift.

8. L. GAMBOA, R. ESTRADA, *El patrimonio de la industria téxtil de Puebla. Destruccion y conservacion de las edificaciones del siglo XIX. Puebla*, (*Universidad Autonoma de Puebla*) 1994.

9. Jorge O. GAZANEO, Mabel.M. SCARONE, *Arquitectura de la revolucion industrial*. Buenos Aires, (*Universidad de Buenos Aires, Facultad de Arquitectura y Urbanismo. Instituto de Arte Americano e Investigaciones Estéticas*), 1966.

ICCIH

De "Alexandra-Bridge" te Ottawa werd gebouwd tussen 1898 en 1901 door de Dominion Bridge Company en de ondernemer H.J. Beemer, in opdracht van de Pontiac Pacific Junction en de Ottawa Gatineau-spoorwegbedrijven. Ze verbindt de provincie Québec en Ontario.

De energie van de watervallen op de Ottawa-rivier wordt aangewend voor de productie van elektriciteit. Links in beeld de Hydro-electrische centrale nr. 2 van Hydro-Québec te Hull.

(foto's auteur)

De deelnemers aan het IXth ICCIH op de trappen van het Nationaal Museum van Wetenschap en Techniek te Ottawa.

(foto auteur)

